

شناسایی پیشران های موثر بر وضعیت آینده گردشگری پایدار با رویکرد آینده پژوهی مورد مطالعه : روستاهای بخش مرکزی شهرستان سرعین

بهرام ایمانی*^۱، سید مختار رضوی^۲

۱. دانشیار، گروه برنامه ریزی شهری و روستایی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.

۲. کارشناس ارشد برنامه ریزی روستایی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل

چکیده

صنعت گردشگری با ورود به هزاره جدید، عصری نوین را آغاز کرده است و با وجود مشکلات متعددی که در پیش دارد در سیستم اقتصادی جهانی بیش از پیش بر اهمیت آن افزوده شده است. با توجه به اهمیت موضوع پژوهش حاضر با هدف شناسایی پیشران های موثر بر وضعیت آینده گردشگری پایدار با رویکرد آینده پژوهی در بخش مرکزی شهرستان سرعین انجام شده است. این پژوهش بر اساس هدف کاربردی و از نظر ماهیت، بر اساس روش علم آینده پژوهی، تحلیلی و اکتشافی است. شیوه گردآوری اطلاعات اسنادی و کتابخانه‌است. داده‌های کیفی با پرسشنامه باز و بررسی اسناد به کار گرفته شد و داده‌های کمی به صورت عددی و از طریق وزن دهی پرسشنامه‌های دلفی تهیه شد. به گونه‌ای که در ابتدا شاخص‌ها و مؤلفه‌ها در ابعاد مختلف جمع‌آوری گردید. سپس در اختیار نخبگان اجرایی و دانشگاهی که در حوزه گردشگری تخصص داشتند قرار داده شد و از آنها درخواست گردید تا بر اساس تخصص خود عواملی که بیشتر از بقیه تأثیر گذار است را شناسایی نمایند. در مرحله بعد از شناسایی این عوامل از آنان خواسته شد در چارچوب ماتریس اثرات متقاطع بین عوامل، بر مبنای میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری آنها با اعداد صفر تا سه امتیاز دهند. یافته‌ها بر اساس وضعیت صفحه پراکنندگی عوامل نشان داد، سیستم ناپایدار است و بیشتر عوامل در اطراف محور قطری صفحه پراکنده هستند. همچنین از بین ۵۰ عامل در نظر گرفته شده، در نهایت با توجه به امتیاز بالای تأثیرگذار و تأثیرپذیری مستقیم ۲۳ عامل به عنوان خروجی میک مک، در آینده توسعه گردشگری پایدار روستایی بخش مرکزی سرعین تأثیرگذار هستند. نتایج نشان می‌دهد از بین ۲۳ عامل پیشران، عوامل بهبود وضعیت معابر و راه‌های روستایی، امنیت و بازسازی آثار گردشگری دارای تأثیرگذاری بالاتری بوده و از اهمیت بیشتری برخوردار بودند.

تاریخ دریافت: ۹۸/۱۲/۱۵

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۳/۲۲

کلید واژه‌ها:

گردشگری روستایی،
گردشگری پایدار، عوامل
پیشران، میک مک، آینده
پژوهی، شهرستان سرعین

بیان مسئله

گردشگری به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل رشد اشتغال و توسعه اقتصادی محسوب می‌شود (El-Gohary, 2016:125) و می‌تواند در توسعه منابع انسانی و توانمندسازی مردم محلی، رشد و تنوع‌بخشی اقتصادی، حل معضل بیکاری و خلق فرصت‌های شغلی (اعظمی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۵)، کاهش مهاجرت‌های روستائیان به شهرها، بهبود زیرساخت‌ها، جمعیت‌پذیری روستاها و غیره

* نویسنده مسئول: bahram_imani60@yahoo.com

تأثیرگذار باشد (حسروجردی و نوری پور، ۱۳۹۵: ۱۵۴). امروزه بیشتر کشورهای پیشرو در برنامه ریزی توسعه گردشگری، سیاست‌ها و راهبردهای تعاملی و برنامه گرد شگری در زمینه‌های مختلف را به عنوان محور اصلی مد نظر قرار داده‌اند (رحمانی فضلی و همکاران، ۱۳۹۷: ۵۸). در این راستا، توجه به گردشگری روستایی از سوی سازمان‌های غیر دولتی به عنوان روش مفیدی برای کاهش بخشی از فشار ناشی از مشکلات کنونی جوامع روستایی محسوب می‌گردد (Ertuna & Kirbas, 2012: 19) زیرا امروزه صنعت گرد شگری به طور خاص به دغدغه جهانی تبدیل شده است (Bel & Morse, 2013). گرد شگری در مقایسه با دیگر بخش‌های اقتصادی مزایای بسیاری دارد که آن را به یک ابزار مؤثر برای از بین بردن فقر تبدیل نموده است (اعظمی و هاشمی امین، ۱۳۹۶: ۱۰۰) و سبب توسعه اقتصادی جامعه محلی، تأمین رفاه، بهبود زیرساخت‌ها، تأمین تجارب کیفی برای جامعه میزبان و در کل بهبود کیفیت زندگی آنان می‌شود (Djekic, 2007: 129). با توجه به این که امروزه از اهمیت فعالیت کشاورزی به عنوان محور اصلی توسعه روستایی کاسته شده است، گرد شگری روستایی دارای روندی رو به رشد است؛ زیرا افزایش بهره‌برداری‌ها کاهش منابع طبیعی و رشد فزاینده جمعیت و به دنبال آن تهدید محیط زیست انسانی جوامع روستایی را در جهت تداوم رشد و ادامه حیات خود به منابع درآمدی دیگری سوق داده است (خرم‌بخت، ۱۳۹۷: ۸۲). از آنجا که کشور ایران دارای مراکز روستایی متنوع با جاذبه‌ها فراوان و قابلیت‌های بسیار است (رضوانی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۵۴)، شناسایی و معرفی آنها در کسب درآمد بیشتر و توسعه گردشگری می‌تواند گام مفید و مؤثر باشد (برزگر و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۶۶) زیرا یکی از بزرگ‌ترین چالش‌ها در جوامع روستایی کشور، کسب درآمد است. بنابراین، هر چه اقتصاد روستا متنوع‌تر باشد، بهره‌گیری از قابلیت‌ها زمینه ایجاد فرصت‌های بیشتر در جهت دسترسی بیشتر فقرای روستایی به استانداردهای زندگی فراهم می‌شود (ویسی و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۲۱).

داشتن نگرش نو به روستاها و مسائل آن در قالب اهداف و سیاست‌های مشخص در پرتو آینده‌نگری می‌تواند راهگشای تنگناهایی باشد که امروزه جامعه روستایی را در بر گرفته است (موسوی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲). سابقه آینده‌نگری به برنامه‌های پنج ساله و سند چشم‌انداز توسعه کشور در افق ۱۴۰۴ باز می‌گردد که اولین سند تفکر استراتژیک و آینده‌نگاری است (زالی، ۱۳۹۰: ۳۴). یکی از روش‌های آینده‌نگری، تدوین سناریو است که در آن، آینده شناسان معمولاً دو یا چند سناریو یا متن متفاوت در مورد آینده را که امکان احتمال یا وقوع آن بیشتر است، تدوین می‌نمایند؛ زیرا تدوین سناریوها، این امکان را فراهم می‌نماید تا مسئولان از آینده و مشکلات احتمالی درک درستی بیابند (رهنما و معروفی، ۱۳۹۳: ۱۲۶) و می‌توان گفت هدف اصلی سناریوها، خلق تصاویر کلی و کامل از محتویات احتمالی آینده است (Lindgren, 2003: 35). بر این مبنای، رویکرد آینده‌پژوهی، برای تصمیم‌گیری در مورد این که گرد شگری در یک محدوده روستایی می‌تواند به عنوان استراتژی مناسبی برای توسعه روستا و روستائیان باشد، به کار گرفته شود (جمعه‌پور و کیومرث، ۱۳۹۱: ۹۱).

مناطق روستایی بخش مرکزی شهرستان سرعین واقع در استان اردبیل، با توجه به موقعیت منحصر به فرد طبیعی و شرایط ویژه جغرافیایی و وجود چشمه‌های آب گرم و معدنی، یکی از قطب‌های مهم گردشگری در ایران است و هر ساله بسیاری از گردشگران به این مکان سفر می‌کنند (تولایی و همکاران، ۱۳۹۶: ۹۷). همچنین با توجه به پیشینه تاریخی، جاذبه‌های دیدنی قابلیت توسعه بخش اعظمی از انواع گرد شگری را دارا می‌باشد اما با توجه به برنامه‌ریزی نادرست تاکنون نتوانسته آن‌طور که باید در این زمینه موفق عمل کند، بنابراین شناسایی عوامل و پیشران‌های کلیدی در توسعه گردشگری مناطق روستایی شهرستان با استفاده از علم آینده‌پژوهی، در جهت دستیابی به وضع مطلوب ضرورتی انکار ناپذیر است. با توجه به آنچه ذکر گردید پژوهش حاضر در

راستای پاسخگویی به این موضوع انجام شده است که پیشران های مؤثر بر وضعیت آینده گردشگری پایدار در روستاهای بخش مرکزی شهرستان سرعین چه عواملی هستند و چه تأثیری بر هم دارند؟

مبانی نظری

امروزه، واژه آینده پژوهی به طور گسترده ای به کار گرفته می شود. این واژه در برگیرنده طیف گسترده ای از دیدگاه هایی است که بر بهبود چرخه تصمیم گیری اثر می گذارد؛ رویکردهایی که تفکر درباره آینده بلندمدت را به همراه دارند (خیرگو و شکری، ۱۳۹۰: ۱۰۰). رویکرد آینده پژوهی از اوایل دهه ۷۰ میلادی به عنوان یک ابزار سیاست گذاری گسترده در ژاپن به کار گرفته شد و در اوایل دهه ۹۰ میلادی به طور گسترده با همکاری نهادهای بین المللی مورد استفاده قرار گرفت (زالی و عطریان، ۱۳۹۵: ۱۱۱). این روش به تصمیم سازان امکان می دهد تا طیفی از آینده های باور کردنی را ملاحظه کنند (دل انگیزان و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۰۳). رویکردهای فلسفی نسبت به آینده به طور کلی به دسته تقسیم می شوند: اولین رویکرد شامل داده هایی از گذشته و حال است که از نیاز به آگاهی از مقصد جهان و تغییر شتابان به وجود می آید و راه های احتمالی به سوی آینده ممکن را تصویرسازی می کند (Godet, 2011). دومین رویکرد معتقد است که آینده به وسیله اموری به وجود آمده است که از انسان ها رویای ایجاد آن را دارند و ناشی از بازتاب پرتین آرمان شهرها است و رویکرد سوم ترکیبی از دو رویکرد قبلی است که در آن نگرش افراد به آینده را یک پروژه می داند (فاتح راد و همکاران، ۱۳۹۲: ۳۱). به باور پورتر^۱ هدف آینده پژوهی گسترش تفکر درباره آینده و عریض کردن طیف بدیل های مدنظر است (رهنما و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۴۴-۱۴۳). از دیدگاه مقیمی آینده پژوهی مشتمل بر روش هایی است که با واکاوی منابع، الگوها، عوامل تغییر یا ثبات به تجسم آینده بالقوه و برنامه ریزی برای آنها می پردازد (ده زاده و احمدی فرد، ۱۳۹۸: ۷۵). بن مارتین از نخستین نظریه پردازان بحث سناریونگاری معتقد است سناریو و آینده نگری فرآیند تلاش برای نگاه به آینده بلندمدت علم، تکنولوژی، محیط زیست، اقتصاد و اجتماع است که با هدف شناسایی تکنولوژی های جدید و تقویت تحقیقات استراتژیک صورت می گیرد که بیشترین منافع اقتصادی اجتماعی را به همراه دارد (زالی و عطریان، ۱۳۹۵: ۱۰۹).

این رویکرد در میان بسیاری از کشورها در عرصه مطالعات آینده به سرعت گسترش یافت و در کمتر از دو دهه، زمینه های علوم مختلف را درنوردید (شمس و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۵۹). یکی از عرصه ها که رویکرد آینده پژوهی بر آن تأثیر زیادی گذاشته است، عرصه گردشگری در مناطق روستایی است. در دهه های اخیر در اغلب کشورهای جهان، توسعه و گسترش گردشگری در نواحی روستایی مورد توجه قرار گرفته است و در کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته به یکی از نیروهای اصلی برای رشد اقتصادی در طول چند دهه گذشته تبدیل شده است (Alam & Paramati, 2016: 111-112). بر این اساس، سیاست گذاران پیوسته به مسائل زیربنایی و اصولی در خصوص رشد و آثار این صنعت در آینده توجه می کنند. به طور کلی پیش بینی می شود گردشگری بزرگترین صنعت جهان در قرن ۲۱ میلادی باشد و یکی از ابزارهای مهم توسعه در جهان شناخته شود. بی تردید بسیاری از کشورهای جهان در رقابت نزدیک به دنبال کسب منابع و مزایای بیشتر اجتماعی، اقتصادی و سیاسی در کشورهای متبوع هستند. توجه به گردشگری روستایی از سوی سازمان های غیر دولتی به عنوان روش مفیدی برای کاهش بخشی از فشار ناشی از مشکلات کنونی

^۱ - porter

جوامع روستایی محسوب می‌گردد (Ertuna & Kirbas, 2012: 19) زیرا امروزه صنعت گردشگری به طور خاص به دغدغه جهانی تبدیل شده است (Bel & Mors, 2013). باور لن^۱ (۱۹۹۴) اشکال گوناگون گردشگری زمانی در چارچوب مفهوم گردشگری روستایی جای می‌گیرند که ۱- در سطح نواحی روستایی واقع گردند، ۲- بیانگر ویژگی‌های کارکردی نواحی روستایی باشد، ۳- در مقیاس مکانی و سکونت‌گاهی نواحی روستایی رخ دهد، ۴- با مردم و کسب و کارهای روستایی پیوند یابد و ۵- بر ویژگی‌های گوناگون نواحی روستایی از قبیل ویژگی‌های محیط، تاریخ، فرهنگ، اجتماع، اقتصاد و موقعیت مکانی آنها دلالت داشته باشد (بیات و بدری، ۱۳۹۷: ۱۶۹). گردشگری روستایی علاوه بر آن که تعادل را میان این اجزا برقرار می‌کند، سعی بر آن دارد تا آسب‌های محیطی، اجتماعی و فرهنگی وارده به جامعه را به حداقل برساند و عاملی برای ایجاد توسعه پایدار و توزیع و پراکنش جهت حفظ منابع و جاذبه‌های گردشگری، موجب رشد اقتصادی روستاها گردد و رضایت گردشگران را فراهم نماید. بنابراین گردشگری پایدار روستایی از منابع طبیعی در مناطق روستایی بهره‌برداری می‌کند (سلیمانی هارونی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۸) و می‌تواند در توانمندسازی مردم محلی و توسعه منابع انسانی، تنوع‌بخشی اقتصادی و رشد آن، خلق فرصت‌های شغلی و حل معضل بیکاری، ارتقای استانداردهای زندگی از طریق تأمین شکاف اجتماعی و پرکردن شکاف بین نواحی شهری و روستایی در زمینه‌های مختلف و کاهش مهاجرت روستایی به کلان‌شهرها نقش عمده‌ای داشته باشد (اعظمی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۵). به زعم عده‌ای از نویسندگان گردشگری پایدار روستایی با ایجاد امکان مبادلات فرهنگی و تعامل‌های اجتماعی، شرایطی فراهم می‌نماید که به بسط حوزه دید مردم جامعه و وسعت نظر و غنی شدن تجارب فرهنگی مردم روستایی منجر گردد (Iorio et al, 2010: 153). به باور عده‌ای دیگر گردشگری پایدار روستایی در عمل مطابق با اصول توسعه پایدار است که در آن به برابری بین نسلی و درون نسلی رویکردی جامع و اخلاقی دارد که به سمت توسعه و مبتنی بر اصول زیست‌محیطی، فرهنگی- اجتماعی، اقتصادی و کالبدی است (torres & jarkko, 2014: 39). پژوهش‌های متعددی به بررسی گردشگری و آینده پژوهی پرداخته‌اند که از جمله آنها می‌توان: پژوهش بلوچی و خراسانی (۱۳۹۲) را نام برد که به تحلیل نقش گردشگری در توسعه نواحی روستایی پرداختند و به این نتیجه دست یافتند که توسعه و شکوفایی گردشگری روستایی نقش اساسی و سازنده در توسعه اجتماعی نواحی روستایی داشته است. عطریان و همکاران (۱۳۹۴)، در پژوهشی دیگر با عنوان «آینده نگاری راهبردی و سیاست‌گذاری توسعه گردشگری منطقه‌ای با رویکرد سناریونویسی در استان همدان»، به این نتیجه رسیده‌اند که چهارده عامل کلیدی در توسعه گردشگری آینده استان همدان تأثیرگذار است. نجفی و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی که به قصد بررسی آثار توسعه گردشگری بر بهبود جوامع روستایی شهرستان چناران انجام دادند، به این نتیجه رسیدند: توسعه گردشگری در شاخص‌های ارتقاء سلامت و امنیت اجتماعی و بهبود آگاهی و آموزش روستائیان تأثیر اندکی داشته است. در پژوهشی دیگر حیدری ساربان (۱۳۹۶) به بررسی اثرات گردشگری در توسعه اجتماعی مناطق روستایی شهرستان مشکین شهر انجام داد و دریافت در دو گروه مورد مطالعه بین متغیرهای عدالت اجتماعی، کاهش تعارضات و اختلافات، تعاون اجتماعی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی و مشارکت اجتماعی با متغیر وابسته ارتباط معنادار وجود ندارد؛ اما بین متغیرهای تقویت زیرساخت‌های آموزشی، توانمندسازی، انسجام اجتماعی، رضایت از زندگی، دسترسی به خدمات اجتماعی، وضعیت اشتغال، وضعیت تحصیلات، عضویت در تشکل‌های مدنی، کیفیت زندگی و امنیت شغلی با متغیر وابسته ارتباط معنادار وجود دارد. فرجی و همکاران (۱۳۹۶)، به بررسی تحلیل سیستمی آثار مثبت و منفی توسعه گردشگری ایران با رویکرد آینده پژوهی پرداختند و نتایج پژوهش

^۱ - Lane

نشان می‌دهد آثار منفی تأثیرگذار، به ویژه در حوزه زیست محیطی، در درجه اول اهمیت قرار دارد. ایمانی و همکاران (۱۳۹۷) نیز به بررسی و تحلیل نقش آیین‌های بومی و سنتی در توسعه پایدار گردشگری روستایی در منطقه سواد کوه مازندران پرداختند و به این نتیجه رسیدند که آیین‌های بومی و سنتی فراوانی در محدوده مورد مطالعه وجود دارد که با توجه به استقبال و ذهنیت مردم محلی، زمینه‌های واقعی توسعه پایدار گردشگری روستایی را می‌تواند ایجاد نماید.

خلیل و همکاران^۱ (۲۰۱۲) در پژوهشی که به منظور بررسی میزان نفوذ گردشگری روستایی در جوامع روستایی رومانی انجام دادند به این نتیجه رسیدند که در این کشور مسئولین از سرمایه‌گذاری در گردشگری حمایت می‌کنند و روستائیان با فعالیت‌های کارآفرینانه از قابلیت‌های گردشگری استفاده می‌کنند، اما گردشگری روستایی هنوز در مراحل اولیه قرار دارد. ریچارد و دنیز^۲ (۲۰۱۳) نیز در پژوهشی به قصد بررسی گردشگری و کیفیت زندگی روستائیان دریافت که گردشگری باعث بهبود کیفیت زندگی روستائیان در زمینه توسعه محلی، کاهش فقر، بهبود آموزش و سلامتی روستائیان گردیده است و در مقابل دارای تأثیرات منفی در زمینه افزایش قیمت‌ها، آلودگی محیط و ... گردیده است. سینگلا^۳ (۲۰۱۴) در پژوهشی با هدف بررسی آثار اجتماعی و فرهنگی گردشگری بر زندگی مردم دریافت که گردشگری از دیدگاه آنان دارای آثار مثبت و منفی بوده است و آنان نسبت به آینده زندگی خود خوشبین هستند. وسنام و همکاران^۴ (۲۰۱۵) در تحقیق خود که با هدف بررسی اثرات گردشگری بر امنیت و احساس همبستگی بین ساکنان در دو ایالت مکزیکو انجام دادند، به این نتیجه رسیدند که همبستگی و پیوند عاطفی دارای تأثیر مثبت در احساس امنیت گردشگران است. کامیلری^۵ (۲۰۱۸) در پژوهشی که با هدف بررسی دیدگاه‌های استراتژیک در بازاریابی هدف خانه‌های دوم انجام داد، دریافت که افزایش رشد مالکیت خانه‌های دوم، باعث ایجاد ناپایداری فرهنگی در مناطق هدف گردشگری می‌گردد.

روش پژوهش

روش این پژوهش بر اساس هدف کاربردی و از نظر ماهیت، بر اساس روش علم آینده‌پژوهی، تحلیلی و اکتشافی است. شیوه گردآوری اطلاعات اسنادی و کتابخانه‌ای است. داده‌های کیفی با پرسشنامه باز و از طریق مصاحبه و بررسی اسناد به کار گرفته شد و داده‌های کمی به صورت عددی و از طریق وزن‌دهی پرسشنامه‌های دلفی تهیه شد؛ به گونه‌ای که در ابتدا شاخص‌ها و مؤلفه‌ها در ابعاد مختلف جمع‌آوری گردید، سپس در اختیار نخبگان اجرایی و دانشگاهی که در حوزه گردشگری تخصص داشتند قرار داده شد و از آنها درخواست گردید تا بر اساس تخصص خود عواملی که بیشتر از بقیه تأثیرگذار است را شناسایی نمایند. اعضای پانل در این پژوهش به صورت نمونه‌گیری غیر احتمالی هدفمند، ۳۰ نفر از افراد واجد شرایط و فعال در سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، استادان دانشگاه، استانداری و بخش‌داری انتخاب شدند. در مرحله بعد، پس از شناسایی این عوامل از آنان خواسته شد در چارچوب ماتریس اثرات متقاطع بین عوامل، بر مبنای میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری آنها با اعداد صفر تا سه امتیاز دهند. عدد صفر بیانگر عدم تأثیر، عدد یک بیانگر تأثیر ضعیف، عدد دو بیانگر تأثیر متوسط، عدد سه بیانگر تأثیر زیاد و حرف (p) نیز نشان دهنده وجود

¹ - Khalil et al

² -Richard& Dennis

³ -Singla

⁴ - Woosnam et al

⁵ -Camilleri

رابطه بالقوه بین متغیرها است.

در نهایت، امتیازهای اعضای پانل در ماتریس متقاطع وارد گردید و در چارچوب نرم افزار آینده نگاری میک مک میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری هر یک از عوامل نماگرهای آن سنجدیده شد. نرم افزار میک مک^۱ به منظور سهولت انجام تحلیل ساختاری جهت انجام محاسبات پیچیده ماتریس تحلیل اثر متقاطع طراحی شد. میزان ارتباط متغیرها با اعداد بین صفر تا سه سنجدیده می شود. عدد صفر بیانگر عدم تأثیر، عدد یک بیانگر تأثیر ضعیف، عدد دو بیانگر تأثیر متوسط، عدد ۳ بیانگر تأثیر زیاد و حرف (p) نیز نشان دهنده وجود رابطه بالقوه بین متغیرها است. بنابراین، اگر تعداد متغیرهای شناسایی شده n متغیر باشد، یک ماتریس $n \times n$ از روابط بین متغیرها به دست می آید. ماتریس به دست آمده را می توان با نمودار متناظر آن نیز نمایش داد که در آن نمودار جهت تأثیرگذاری هر متغیر بر دیگری توسط پیکانها و میزان تأثیرگذاری به صورت عددی، در بالای پیکان نمایش داده می شود. در نهایت، بر اساس توپولوژی متغیرها این نرم افزار قادر است، عوامل کلیدی را استخراج و آنها را رتبه بندی کند. مدل تحلیل اثر متقابل در خروجی نهایی، روابط بین متغیرها را نشان می دهد و بر اساس آن نرم افزار میک مک این قابلیت را دارد تا روابط را به نمودارها و اشکال ویژه تبدیل کند و امکان تحلیل آسان ساختار و روابط سیستم را امکان پذیر نماید. به طور کلی نمودارها و ماتریسهای خروجی نرم افزار شامل دو دسته ماتریس اثرات مستقیم متغیرها (MDI)^۲ و نمودارهای مربوطه و دیگری ماتریس روابط غیرمستقیم بین متغیرها (MII)^۳ و نمودارهای مرتبط با آن است؛ در صورتی که در ماتریس اولیه، روابط بالقوه بین متغیرها نیز مشخص شده باشد، نرم افزار، ماتریس روابط بالقوه مستقیم بین متغیرها (MPDI)^۴ و ماتریس روابط بالقوه غیرمستقیم بین متغیرها (MPII)^۵ را نیز محاسبه می کند.

معرفی منطقه مورد مطالعه

شهرستان کوهپایه ای و گردشگری سرعین در دامنه شرقی کوه سبلان و در مسیر دره گسلی و محدوده ۵۶ دقیقه و ۴۸ درجه تا ۴ دقیقه و ۴۸ درجه طول شرقی و از ۸ دقیقه و ۳۷ درجه تا ۹ دقیقه و ۳۸ درجه عرض شمالی قرار دارد. این شهرستان در فاصله ۱۵ کیلومتر از شهر اردبیل واقع است که از شمال به کوه سبلان و از شرق به اردبیل، از غرب به نیر و از جنوب به بالیغلو متصل می گردد. این شهرستان دارای مساحت ۴۹۰ کیلومتر، ۲ بخش، ۱ شهر و ۴ دهستان است. راه های روستایی آن جمع ۱۰۸ کیلومتر که از این میزان ۱۰۵ کیلومتر آن آسفالت و ۳ کیلومتر راه شوسه است (سالنامه آماری استان اردبیل، ۱۳۹۵). شکل ۱ موقعیت جغرافیایی شهرستان سرعین را نشان می دهد.

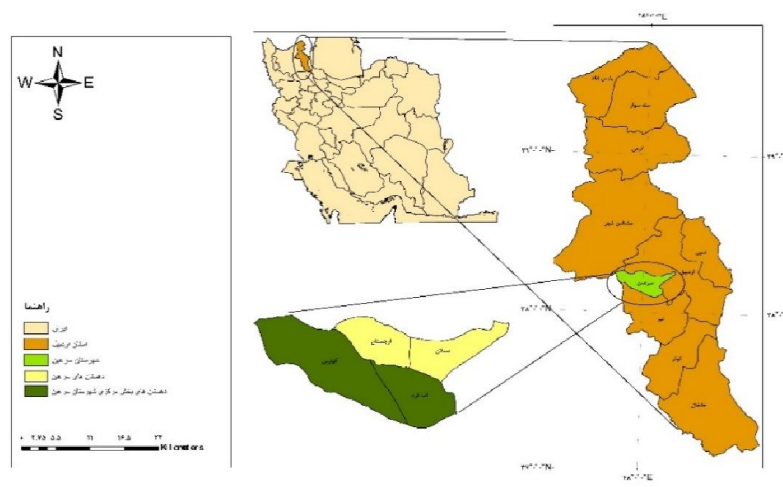
^۱ - ماتریس ضرایب تحلیل اثر متقاطع به منظور طبقه بندی

2 Matrix of Direct Influences

3 Matrix of Indirect Influences

4 Matrix of Potential Direct Influences

5 Matrix of Potential Indirect Influences

شکل ۱: موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه

یافته‌ها

در این پژوهش که جهت شناسایی پیشران‌های کلیدی گردشگری پایدار روستایی، انجام شده است با استفاده از روش دلفی از نظرات ۳۰ نفر از کارشناسان در بخش‌های مختلف بهره گرفته شده است. نتایج حاصل از نمونه مورد مطالعه (اعضای پنل) نشان می‌دهد که بیشتر اعضای پنل را مردان تشکیل دادند که ۶۳ درصد از اعضا را شامل می‌گردد. از لحاظ تخصص، بیشتر افراد از مدرسین دانشگاه و شامل ۱۲ نفر بودند و زمینه فعالیت آنها روستا و گردشگری روستایی بود. همچنین، هشت نفر از متخصصین سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، شش نفر در استانداری و ۴ نفر در بخش‌داری فعالیت داشتند. از لحاظ میزان تحصیلات از بین سه مقطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری، بیشترین اعضای پنل با ۱۵ نفر دارای مدرک دکتری بودند.

جهت تحلیل موضوع، پس از وارد کردن پرسش‌نامه‌ها، میزان ارزش به دست آمده برای هر یک از شاخص‌ها در نرم‌افزار میک مک وارد گردید، نتایج پس از سه بار چرخش داده‌ای اثرات متقاطع از مطلوبیت ۱۰۰ درصد برخوردار گردید، که بیانگر روایی مطلوب پرسشنامه است. میزان پرشدگی ماتریس ۹۲/۸۴ درصد است که نشان می‌دهد بیش از ۹۲ درصد موارد، عوامل مورد نظر بر یکدیگر تأثیر داشته‌اند. از سوی دیگر از مجموع ۲۳۲۱ رابطه که در این ماتریس قابلیت ارزیابی را داشتند، ۱۷۹ رابطه دارای اثرگذاری صفر که نشان می‌دهد که عوامل بر یکدیگر تأثیرگذاری و تأثیرپذیری نداشته‌اند. همچنین، عدد یک که به معنی تأثیرگذاری ضعیف است ۵۶۳ رابطه را شامل می‌گردید، تعداد ۸۹۳ رابطه دارای عدد دو بوده که این عدد بیانگر تأثیر متوسط عوامل است و در نهایت ۸۶۵ رابطه عدد دارای سه بوده که این عدد نشان‌دهنده تأثیر زیاد عوامل است (جدول ۱).

جدول ۱: تحلیل ماتریس اولیه داده‌ها و تأثیرات متقاطع آنها

شاخص	ماتریس	تعداد تکرار	تعداد صفر	تعداد یک	تعداد دو	تعداد سه	تعداد p	کل	درجه پرشدگی
مقدار	۵۰	۳	۱۷۹	۵۶۳	۸۹۳	۸۶۵	۰	۲۳۲۱	٪ ۹۲/۸۴

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

در ادامه، با استفاده از نرم‌افزار میک مک، به محاسبه رابطه بین متغیرها اقدام گردید و بر اساس آن برای هر عامل یک امتیاز در نظر گرفته شد. به دنبال آن، بر اساس امتیازهای به دست آمده متغیرها بر اساس تأثیرگذاری و تأثیرپذیری به صورت مستقیم و غیر مستقیم رتبه‌بندی می‌گردند و دو نوع گراف و تحلیل تأثیرات مستقیم و دیگری تأثیرات غیرمستقیم را ارائه می‌دهد. در واقع در ماتریس تحلیل ساختاری، میزان تأثیرگذاری بر اساس جمع سطرها و تأثیرپذیری به وسیله جمع ستون‌های هر نماگر نشان داده می‌شود (جدول ۲).

جدول ۲: میزان اثرگذاری و اثرپذیری مستقیم متغیرها در گردشگری پایدار روستایی

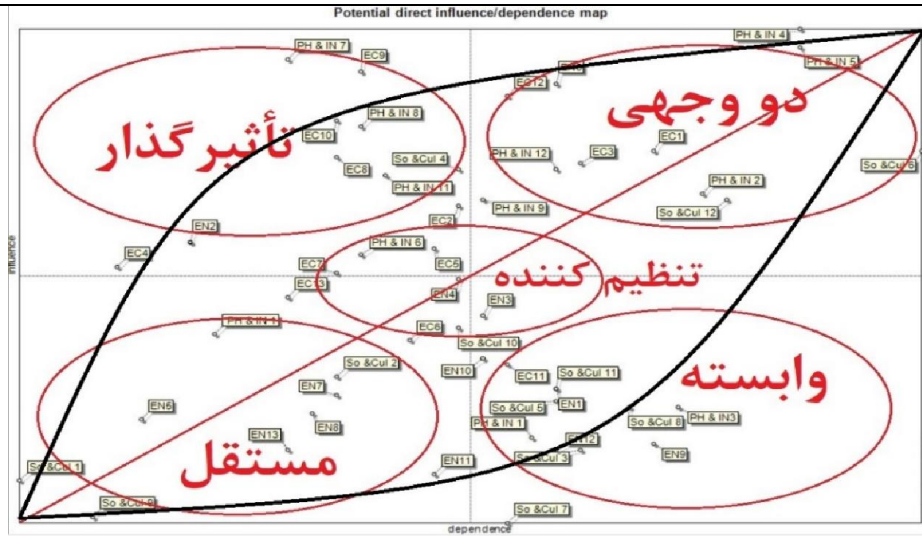
عوامل	میزان تأثیرگذاری	میزان تأثیرپذیری	عوامل	میزان تأثیرگذاری	میزان تأثیرپذیری
آداب و رسوم	۶۷	۸۱	ارتقای آگاهی‌های زیست‌محیطی	۱۰۶	۸۸
وجود جشنواره‌ها و سمینارها	۸۴	۹۴	سطح تراکم ترافیک در ارتباط با گردشگری	۹۴	۱۰۰
قدرت چانه‌زنی و دخالت در تصمیم‌گیری	۷۲	۱۰۴	آموزش زیست‌محیطی مدیران گردشگری	۱۰۰	۹۹
ارتقا سطح استانداردهای زندگی مردم	۱۱۸	۹۹	تخریب منابع طبیعی	۷۷	۸۶
تبادل فرهنگی میان مردم با گردشگران	۸۰	۱۰۳	وجود جاذبه‌های طبیعی منحصر به فرد مانند چشمه های آب گرم	۱۳۲	۱۰۳
مشارکت و همبستگی	۱۲۱	۱۱۸	تنوع پوشش گیاهی و جانوری	۸۱	۹۴
الگو برداری ساکنان محلی از رفتار گردشگران	۶۰	۱۰۱	جمع‌آوری و دفع آبهای سطحی	۷۸	۹۳
کیفیت منابع در ایجاد انگیزه گردشگران برای سفر دوباره	۷۹	۱۰۶	تخریب و کاهش تنوع زیستی	۷۳	۱۰۷
طرح جامع گردشگری	۶۱	۸۴	حمل و نقل	۸۷	۱۰۰
آسیب به ارزش‌های فرهنگی	۹۲	۹۹	تغییر کاربری اراضی	۶۸	۹۸
میزان مهاجرت مرتبط با صنعت گردشگری	۸۲	۱۰۳	سیستم مناسب دفع فاضلاب	۷۲	۱۰۳

۹۲	۷۲	افزایش پسماند و فاضلاب	۱۱۰	۱۱۳	سازمان‌های غیر دولتی فعال در حوزه گردشگری
۱۰۲	۷۴	شن‌ریزی و سنگفرش کردن معابر	۱۰۷	۱۲۱	سرمایه‌گذاری بخش خصوصی
۱۰۹	۱۱۴	استفاده از دانش جدید در ساخت و ساز	۹۹	۱۱۲	مناسب بودن هزینه‌ها
۱۰۸	۷۹	حفظ بنا و بافت های قدیمی روستا	۱۰۴	۱۱۹	بازاریابی
۱۱۳	۱۴۱	بهبود وضعیت معابر و راه‌های روستایی	۸۵	۱۰۲	توزیع امکانات
۱۱۳	۱۳۸	امنیت	۹۸	۱۰۵	افزایش فرصت‌های شغلی
۹۵	۱۰۴	بهبود شبکه آبرسانی	۹۷	۹۰	افزایش اشتغال زنان
۹۲	۱۳۶	بازسازی آثار گردشگری	۹۴	۱۰۱	کاهش بیکاری جوانان
۹۵	۱۲۵	گسترش فضاهای ساخته شده مرتبط با گردشگری	۹۴	۱۲۰	بهبود وضعیت فقر در روستای
۱۰۰	۱۱۳	تراکم جمعیت در روستاهای گردشگر پذیر	۹۵	۱۳۴	تقویت اقتصاد محلی و تنوع‌بخشی اقتصادی
۸۹	۹۱	بهبود شبکه تلفن ثابت	۹۴	۱۲۶	توزیع درآمد
۹۶	۱۱۷	بهبود شبکه تلفن همراه	۱۰۱	۸۶	رونق صنایع دستی
۱۰۳	۱۱۸	در دسترس بودن خدمات اسکان	۱۰۱	۱۳۰	تنوع فرصت‌های شغلی
۱۰۳	۸۲	تخریب محیط در اثر ساخت و ساز خانه دوم	۹۲	۹۷	اشتغال افراد غیربومی در مشاغل کلیدی گردشگری

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

نحوه پراکنش نماگرها در صفحه پراکندگی، بیانگر حالت پایداری و ناپایداری سیستم است. در سیستم‌های ناپایدار وضعیت پیچیده‌ای برقرار است، زیرا پراکندگی نماگرها اطراف محور قطری است و حالت بینابینی از تأثیرپذیری و تأثیرگذاری را به نمایش می‌گذارند که شناسایی عوامل کلیدی را مشکل می‌سازد. اما در سیستم پایدار، توزیع نماگرها به صورت L در زبان انگلیسی است، و به این مفهوم است برخی از عوامل دارای تأثیرگذاری بالا و برخی دیگر نیز دارای تأثیرپذیری بالا هستند. مطابق با شکل ۲ که بر اساس وضعیت نماگرهای تأثیرگذار و تأثیرپذیری بر گردشگری پایدار روستایی در شهرستان سرعین ترسیم شده است، می‌توان دریافت وضعیت سیستم در حالت ناپایدار است و بیشتر نماگرها اطراف محور قطری پراکنده شده‌اند و وضعیت مشابهی نسبت به همدیگر دارند و فقط ضعف و شدت آنها نسبت به یکدیگر تفاوت دارد.

شکل ۲: پایداری و ناپایداری سیستم

متغیرها بر اساس نحوه فرارگیری به چهار نوع تقسیم می‌گردند که هر یک در یکی از نواحی چهارگانه پلان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری قرار دارند. متغیرهای تأثیرگذار به‌عنوان متغیرهای ورودی مطرح هستند که در آنها تأثیرگذاری نسبت به تأثیرپذیری در سطحی بالاتر قرار دارد و اصلی‌ترین نماگرها تأثیرگذار به حساب می‌آیند. موقعیت این نماگرها در قسمت شمال غربی نمودار است که بیانگر تأثیرگذاری کلان آنها بر کل سیستم است (جدول ۳).

جدول ۳: نماگرهای تأثیرگذار بر گردشگری پایدار روستایی با استفاده از روش میک مک

شاخص	نماگر
اقتصادی	کاهش بیکاری جوانان (EC7)، بهبود وضعیت فقر در روستای (EC8)، تقویت اقتصاد محلی و تنوع‌بخشی اقتصادی (EC9)
اجتماعی-فرهنگی	ارتقا سطح استانداردهای زندگی مردم (So & Cul 4)
محیطی	ارتقای آگاهی‌های زیست‌محیطی (EN2)
کالبدی	بهبود شبکه آبرسانی (PH & IN 6)، بازسازی آثار گردشگری (PH & IN 7)، گسترش فضاهای ساخته شده مرتبط با گردشگری (PH & IN 8)، بهبود شبکه تلفن همراه (PH & IN 11)

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

متغیرهای دووجهی به دو گروه تقسیم می‌شوند و شامل ریسک (در قسمت شمال شرقی نمودار اطراف خط قطری قرار دارند)، و هدف (که در پائین شمال شرقی قطر صفحه واقع هستند) بوده و دارای تأثیرگذاری و تأثیرپذیری بالایی هستند و هر تغییری بر روی این متغیرها انجام گیرد، سایر متغیرها را نیز تحت تأثیر خود قرار می‌دهد (جدول ۴)

جدول ۴: نماگرهای دو وجهی گردشگری پایداری روستایی با استفاده از روش میک مک

شاخص	نماگر
اقتصادی	سرمایه‌گذاری بخش خصوصی (EC1)، بازاریابی (EC3)، تنوع فرصت‌های شغلی (EC12)
اجتماعی - فرهنگی	مشارکت و همبستگی (So & Cul 6)، سازمان‌های غیر دولتی فعال در حوزه گردشگری در حوزه گردشگری (So & Cul 12)
محیطی	وجود جاذبه‌های طبیعی منحصر به فرد مانند چشمه های آب گرم (EN6)
کالبدی	استفاده از دانش جدید در ساخت و ساز (PH & IN 2)، بهبود وضعیت معابر و راه‌های روستایی (PH & IN 4)، امنیت (so cal 13)، تراکم جمعیت در روستاهای گردشگر پذیر (PH & IN 9)، در دسترس بودن خدمات اسکان (PH & IN 12)

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

متغیرهای مستقل میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری آنها در سطح پایینی قرار دارد. جایگاه آن در پراکنش سیستم، در قسمت جنوب غربی صفحه پراکندگی قرار دارد و هیچ‌گونه واکنشی در دیگر نماگرها ایجاد نمی‌کنند (جدول ۵).

جدول ۵: متغیرهای مستقل گردشگری پایداری روستایی با استفاده از روش میک مک

شاخص	نماگر
اقتصادی	افزایش اشتغال زنان (EC6)
اجتماعی - فرهنگی	آداب و رسوم (So & Cul 1)، وجود جشنواره‌ها و سمینارها (So & Cul 2)، طرح جامع گردشگری (So & Cul 9)
محیطی	تخریب منابع طبیعی (EN5)، تنوع پوشش گیاهی و جانوری (EN7)، جمع‌آوری و دفع آبهای سطحی (EN8)، تغییر کاربری اراضی (EN11)
کالبدی	شن‌ریزی و سنگفرش کردن معابر (PH & IN 1)

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

متغیرهای تأثیرپذیردارای تأثیرگذاری پایین و تأثیرپذیری بسیار بالا هستند و عامل نتیجه نیز به حساب می‌آیند. جایگاه آنها در قسمت جنوب شرقی نمودار قرار دارند (جدول ۵).

جدول ۵: متغیرهای تأثیرپذیر گردشگری پایداری روستایی با استفاده از روش میک مک

شاخص	نماگر
اقتصادی	رونق صنایع دستی (EC11)
اجتماعی - فرهنگی	افزایش قدرت چانه‌زنی و دخالت در تصمیم‌گیری (So & Cul 3)، تبادل فرهنگی میان مردم با گردشگران (So & Cul 5)، الگوبرداری ساکنان محلی از رفتار گردشگران (So & Cul 7)، میزان مهاجرت مرتبط با صنعت گردشگری (So & Cul 11)
محیطی	تخریب محیط در اثر ساخت و ساز خانه دوم (EN1)، تخریب و کاهش تنوع زیستی (EN9)، سیستم مناسب دفع فاضلاب (EN12)
کالبدی	شن‌ریزی و سنگفرش کردن معابر (PH & IN 1)، حفظ بنا و بافت های قدیمی روستا (PH & IN3)

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

متغیرهای تنظیمی در اطراف مرکز نمودار واقع هستند و در برخی مواقع به عنوان متغیرهای اهرمی ثانویه (ضعیف هدف و ریسک) عمل می کنند و قابلیت ارتقا به متغیرهای تأثیرگذار و یا دوجبهی را دارا هستند (جدول ۶).

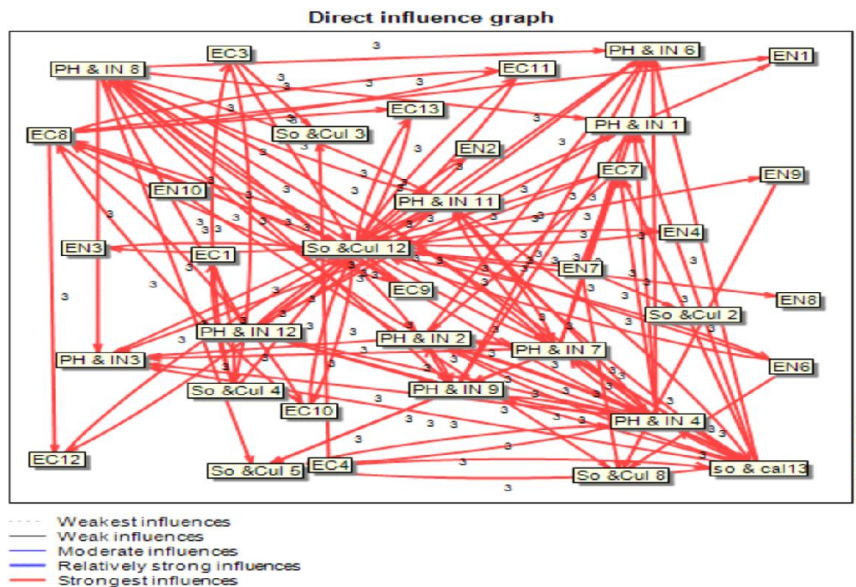
جدول ۶: نماگرهای تنظیمی گردشگری پایداری روستایی با استفاده از روش میک مک

شاخص	نماگر
اقتصادی	افزایش فرصت های شغلی (EC5)، افزایش اشتغال زنان (EC6)، کاهش بیکاری جوانان (EC7)
اجتماعی-فرهنگی	آسیب به ارزش های فرهنگی (So & Cul 10)
محیطی	سطح تراکم ترافیک در ارتباط با گردشگری (EN3)، آموزش زیست محیطی مدیران گردشگری (EN4)، حمل و نقل (EN10)
کالبدی	--

منبع: یافته های پژوهش، ۱۳۹۸

بعد از آنکه پایداری و ناپایداری سیستم و انواع شاخص ها تعیین گردید و جایگاه متغیرها در نمودار تأثیرگذاری و تأثیرپذیری مشخص شد، تأثیرات مستقیم متغیرها بر همدیگر نشان داده می شود و انتهای هر خط با یک پیکان نشان داده شده و بیانگر جهت اثرگذاری متغیر است (شکل ۳).

شکل ۳: اثرات مستقیم نماگرها (MDI) بر یکدیگر (تأثیرات بسیار قوی)

با توجه به آنچه ذکر گردید، برای محاسبات اثرهای مستقیم، نرم افزار ماتریس را چندبار به توان می رساند. از بین عوامل انتخاب شده که جهت بررسی گردشگری پایدار روستایی شهرستان سرعین مورد استفاده قرار گرفت، پس از امتیازدهی و تحلیل به وسیله مدل میک مک، ۲۳ متغیر به عنوان عوامل کلیدی انتخاب شدند (جدول ۷). همان گونه که جدول نشان می دهد: از بین ۲۳ عامل

استخراج شده، پنج عامل بهبود وضعیت معابر و راه‌های روستایی، بهبود وضعیت سرویس‌های بهداشتی، بازسازی آثار گردشگری، تقویت اقتصاد محلی و تنوع‌بخشی اقتصادی و وجود جاذبه‌های طبیعی منحصر به فرد مانند چشمه های آب گرم بیشترین تأثیر را بر گردشگری پایدار روستایی داشته‌اند.

جدول ۷: فهرست ۲۳ عامل برتر با بیشترین میزان اثرگذاری مستقیم و غیر مستقیم

ردیف	عامل کلیدی	اثر مستقیم	عامل کلیدی	اثر غیر مستقیم
۱	بهبود وضعیت معابر و راه‌های روستایی	۲۸۵	بهبود وضعیت معابر و راه‌های روستایی	۲۸۳
۲	امنیت	۲۷۹	امنیت	۲۷۳
۳	بهسازی و بازسازی آثار گردشگری	۲۷۵	تقویت اقتصاد محلی و تنوع‌بخشی اقتصادی	۲۷۲
۴	تقویت اقتصاد محلی و تنوع‌بخشی اقتصادی	۲۷۱	بهسازی و بازسازی آثار گردشگری	۲۶۹
۵	وجود جاذبه‌های طبیعی منحصر به فرد مانند چشمه های آب گرم	۲۶۶	وجود جاذبه‌های طبیعی منحصر به فرد مانند چشمه های آب گرم	۲۶۹
۶	سیستم دفع فاضلاب	۲۶۲	در دسترس بودن خدمات اسکان	۲۵۸
۷	حمل و نقل	۲۵۴	توزیع امکانات	۲۵۸
۸	گسترش فضاهای ساخته شده مرتبط با گردشگری	۲۵۲	گسترش فضاهای ساخته شده مرتبط با گردشگری	۲۵۰
۹	مشارکت و همبستگی	۲۴۴	بهبود وضعیت فقر در روستای	۲۴۹
۱۰	سرمایه‌گذاری بخش خصوصی	۲۴۴	سرمایه‌گذاری بخش خصوصی	۲۴۷
۱۱	بهبود وضعیت فقر در روستای	۲۴۲	مشارکت و همبستگی	۲۴۶
۱۲	بازاریابی	۲۴۰	بازاریابی	۲۴۳
۱۳	ارتقا سطح استانداردهای زندگی مردم	۲۳۸	ارتقا سطح استانداردهای زندگی مردم	۲۴۲
۱۴	در دسترس بودن خدمات اسکان	۲۳۸	بهبود شبکه تلفن همراه	۲۳۵
۱۵	بهبود شبکه تلفن همراه	۲۳۶	در دسترس بودن خدمات اسکان	۲۳۵
۱۶	استفاده از دانش جدید در ساخت و ساز	۲۳۰	مناسب بودن هزینه‌ها	۲۳۲
۱۷	سازمان‌های غیر دولتی فعال در حوزه گردشگری	۲۲۸	سازمان‌های غیر دولتی فعال در حوزه گردشگری	۲۲۹
۱۸	تراکم جمعیت در روستاهای گردشگر پذیر	۲۲۸	استفاده از دانش جدید در ساخت و ساز	۲۲۹
۱۹	مناسب بودن هزینه‌ها	۲۲۶	تراکم جمعیت در روستاهای گردشگر پذیر	۲۲۳

۲۰	ارتقای آگاهی‌های زیست‌محیطی	۲۱۴	افزایش فرصت‌های شغلی
۲۱	افزایش فرصت‌های شغلی	۲۱۲	سیستم دفع فاضلاب
۲۲	بهبود شبکه آبرسانی	۲۱۰	حمل و نقل
۲۳	توزیع امکانات	۲۰۶	بهبود شبکه آبرسانی

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

با توجه به مباحث مطرح شده در بخش‌های قبل، سیستم مورد مطالعه در وضعیت ناپایدار است و توزیع و پراکنش نماگرهای مورد مطالعه در اطراف محور قطری قرار دارد و دارای تأثیرگذاری دوگانه هستند و عوامل تأثیرپذیر نیز می‌توانند تأثیرگذاری زیادی در سیستم داشته باشند. مطابق یافته‌های جدول ۸، ۲۳ عامل به عنوان عوامل تأثیرپذیر انتخاب شده است، که پنج عامل مشارکت و همبستگی، بهبود وضعیت معابر و راه‌های روستایی، بهبود وضعیت سرویس‌های بهداشتی، سازمان‌های غیر دولتی فعال در حوزه گردشگری و استفاده از دانش جدید در ساخت و ساز به عنوان اثرپذیرترین عوامل شناخته شدند.

جدول ۸: عوامل کلیدی تأثیرپذیر (مستقیم و غیرمستقیم) و انتخاب نهایی

عامل کلیدی	تأثیرپذیر	عامل کلیدی	تأثیر غیرمستقیم
مشارکت و همبستگی	۲۳۸	مشارکت و همبستگی	۲۳۷
بهبود وضعیت معابر و راه‌های روستایی	۲۲۸	امنیت	۲۲۸
امنیت	۲۲۸	بهبود وضعیت معابر و راه‌های روستایی	۲۲۷
سازمان‌های غیر دولتی فعال در حوزه گردشگری	۲۲۲	سازمان‌های غیر دولتی فعال در حوزه گردشگری	۲۲۰
استفاده از دانش جدید در ساخت و ساز	۲۲۰	استفاده از دانش جدید در ساخت و ساز	۲۲۰
حفظ بنا و بافت‌های قدیمی روستا	۲۱۸	حفظ بنا و بافت‌های قدیمی روستا	۲۱۸
سرمایه‌گذاری بخش خصوصی	۲۱۶	تخریب و کاهش تنوع زیستی	۲۱۶
تخریب و کاهش تنوع زیستی	۲۱۶	سرمایه‌گذاری بخش خصوصی	۲۱۵
کیفیت منابع در ایجاد انگیزه گردشگران برای سفر دوباره	۲۱۴	کیفیت منابع در ایجاد انگیزه گردشگران برای سفر دوباره	۲۱۴
افزایش قدرت چانه‌زنی و دخالت در تصمیم‌گیری	۲۱۰	افزایش قدرت چانه‌زنی و دخالت در تصمیم‌گیری	۲۱۰
بازاریابی	۲۱۰	بازاریابی	۲۰۹
تبادل فرهنگی میان مردم با گردشگران	۲۰۸	وجود جاذبه‌های طبیعی منحصر به فرد مانند چشمه‌های آب گرم	۲۰۸

۲۰۸	در دسترس بودن خدمات اسکان	۲۰۸	میزان مهاجرت مرتبط با صنعت گردشگری
۲۰۸	تخریب محیط در اثر ساخت و ساز خانه دوم	۲۰۸	تخریب محیط در اثر ساخت و ساز خانه دوم
۲۰۷	تبادل فرهنگی میان مردم با گردشگران	۲۰۸	وجود جاذبه های طبیعی منحصر به فرد مانند چشمه های آب گرم
۲۰۷	میزان مهاجرت مرتبط با صنعت گردشگری	۲۰۸	سیستم مناسب دفع فاضلاب
۲۰۷	سیستم مناسب دفع فاضلاب	۲۰۸	در دسترس بودن خدمات اسکان
۲۰۷	شن ریزی و سنگفرش کردن معابر	۲۰۶	شن ریزی و سنگفرش کردن معابر
۲۰۴	تنوع فرصت های شغلی	۲۰۴	الگوبرداری ساکنان محلی از گردشگران
۲۰۴	حمل و نقل	۲۰۴	رونق صنایع دستی
۲۰۴	رونق صنایع دستی	۲۰۴	تنوع فرصت های شغلی
۲۰۳	الگوبرداری ساکنان محلی از گردشگران	۲۰۲	سطح تراکم ترافیک
۲۰۳	سطح تراکم ترافیک	۲۰۲	حمل و نقل

منبع: یافته های پژوهش، ۱۳۹۸

با توجه به یافته های جداول، عوامل کلیدی تأثیرگذاری و تأثیر پذیری، عواملی مانند: بهبود وضعیت معابر و راه های روستایی، امنیت، وجود جاذبه های طبیعی منحصر به فرد مانند چشمه های آب گرم، سیستم مناسب دفع فاضلاب، حمل و نقل، مشارکت و همبستگی، سرمایه گذاری بخش خصوصی، بازاریابی، در دسترس بودن خدمات اسکان، استفاده از دانش جدید در ساخت و ساز و سازمان های غیر دولتی فعال در حوزه گردشگری، در تأثیرگذاری دارای رتبه بالا بودند و در تأثیر پذیری نیز رتبه بالا را به خود اختصاص داده بودند، بنابراین توجه به این عوامل در کنترل سیستم در جهت رسیدن به مطلوبیت و پایداری ضروری است.

نتیجه گیری

نتایج خروجی میک مک بر اساس یافته های پژوهش بیانگر تأثیرگذاری عوامل کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و محیطی بر گردشگری پایدار است به گونه ای از بین ۵۰ عامل در نظر گرفته شده ۲۳ عامل بر گردشگری منطقه بی شترین تأثیرگذاری را داشتند. از بین این ۲۳ عامل، عوامل عامل کالبدی- زیرساختی، ۹ عامل را به خود اختصاص داده که دارای اهمیت بیشتری نسبت به سایر عوامل است و در جایگاه بعدی عوامل اقتصادی قرار داشتند و به دنبال آن عوامل اجتماعی- فرهنگی و سپس محیطی قرار داشت. در رابطه با پیشران های اجتماعی و فرهنگی، چهار عامل امنیت، مشارکت و همبستگی، ارتقای سطح استانداردهای زندگی مردم و سازمان های غیر دولتی فعال تأثیر بیشتری بر گردشگری پایدار روستایی داشته اند. عوامل اقتصادی از لحاظ تأثیرگذاری بر وضعیت گردشگری پایدار روستایی در مرتبه دوم اهمیت قرار داشت، زیرا از بین عوامل کلیدی نهایی، شش عامل پیشران در گروه عوامل اقتصادی قرار داشتند و در بین این شش عامل، عامل تقویت اقتصاد محلی و تنوع بخشی اقتصادی به صورت مستقیم و غیر مستقیم بیشترین تأثیر را بر گردشگری روستایی سرعتین دارا است. در این میان عوامل محیطی کمترین تأثیر را بر گردشگری پایدار روستایی سرعتین

دارا بوده است، زیرا تنها سه عامل وجود جاذبه‌های طبیعی، سیستم دفع فاضلاب و ارتقای آگاهی‌های زیست محیطی در بین عوامل پیشران جای داشتند و بر وضعیت گردشگری پایدار روستایی تأثیرگذار بودند.

از عمده‌ترین عوامل تأثیرگذار بر وضعیت گردشگری پایدار روستایی، بهبود وضعیت معابر و راه‌های روستایی است که سایر بخش‌ها را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد. بهبود شبکه معابر، سیستم حمل و نقل و دسترسی به روستا را جهت رفت و آمد گردشگران به روستا و همچنین مردم روستایی را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد و زمینه حضور و رفت و آمد گردشگران به روستاهای دوردستی که دارای جاذبه‌های متعددی هستند، فراهم می‌آورد و مشکلات معیشتی روستائیان را حل می‌نماید. وجود دسترسی‌های مناسب و مطلوب، ضریب امنیت را در روستاها افزایش می‌دهد، زیرا وجود امنیت علاوه بر آنکه موجب حفاظت گردشگران در مقابل دزدی می‌گردد، در تمامی حوزه‌های صنعت گردشگری مانند حمل و نقل، امنیت اجتماعی، نحوه فعالیت، محدودیت ساعات کار و عبور و مرور را تحت تأثیر قرار می‌دهد. از سوی دیگر، راه‌های مناسب ارتباطی، امکان دسترسی به آثار گردشگری را فراهم می‌آورد و زمینه تقویت اقتصاد محلی و تنوع‌بخشی به اقتصاد روستا از طریق کاهش بیکاری، شناسایی پتانسیل‌های منطقه، افزایش درآمد و کاهش فقر را به دنبال دارد. یکی دیگر از عوامل کلیدی مؤثر بر آینده گردشگری روستایی، وجود چشمه‌های آب گرم است که به عنوان جاذبه طبیعی منحصر به فرد در منطقه در نظر گرفته می‌شود و هر ساله پذیرای گردشگران بسیاری از نقاط مختلف است و زمینه توسعه این صنعت را در آینده به دنبال دارد؛ این امر نیازمند بهره‌برداری مناسب و توسعه زیرساخت‌های آن است. رونق و توسعه گردشگری در مناطق روستایی در صورتی گسترش می‌یابد و تداوم خواهد یافت که مشارکت و همبستگی بین مردم و مسئولین وجود داشته باشد. این موضوع علاوه بر آن که منافع اقتصادی برای روستائیان به همراه دارد، باعث مشارکت و حضور آگاهانه که منجر به گردشگری پایدار و توسعه پایدار می‌گردد، به دنبال دارد.

در کنار عوامل ذکر شده در جهت رونق گردشگری، سرمایه‌گذاری بخش خصوصی یکی از عوامل مهمی محسوب می‌گردد که سرمایه‌گذاران با همکاری و فعالیت در عرصه گردشگری، امکانات رفاهی، تفریحی و اقامتی مناسبی را در کنار جاذبه‌های تاریخی و طبیعی کشور فراهم می‌کنند، و زمینه افزایش حضور گردشگران خارجی و افزایش ارزآوری از صنعت گردشگری را به دنبال خواهد داشت. بنابراین، شناخت ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و محیطی آن و اثراتی که بر جامعه روستایی دارد، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. با شناخت پتانسیل‌های طبیعی، چشم‌اندازهای اکولوژیکی، منابع محیطی سودآور، جاذبه‌های فرهنگی و طبیعی و فقط آثار با ارزش محیطی می‌تواند از جنبه‌های اقتصادی تأثیر زیادی داشته و موجب اشتغال و کسب درآمد در سطح کشور گردد. توسعه مناطق روستایی و ارتقای استانداردها، با ایجاد زیرساخت‌های لازم و زمینه‌های مناسب، باعث جلوگیری از مهاجرت روستائیان به شهرها، تثبیت جمعیت در روستاها و همچنین ساماندهی و رفع مشکل این قشر خواهد شد.

برای رسیدن به وضع مطلوب گردشگری پایدار روستایی باید درک صحیحی از پتانسیل‌ها، قابلیت‌ها و همچنین نیازهای گردشگران و جامعه محلی وجود داشته باشد. در راستای ارتقای این امر سرمایه‌گذاری بر روی چشمه‌های آب گرم به عنوان برند گردشگری شهرستان جهت جذب و سرازیر کردن ارزهای حاصل از گردشگری که جذب توریست و توسعه گردشگری را به همراه داشته باشد، به عنوان یک ضرورت تلقی می‌گردد. همچنین، تشویق به سرمایه‌گذاران بخش خصوصی در جهت همکاری و فعالیت در عرصه گردشگری در راستای بهبود امکانات رفاهی، تفریحی و اقامتی مناسبی را در کنار جاذبه‌های تاریخی و طبیعی مناطق روستایی شهرستان، زمینه افزایش حضور گردشگران خارجی و افزایش ارزآوری از صنعت گردشگری را به همراه دارد. از سوی دیگر، بیشتر

روستاهای شهرستان با کمبود و یا کیفیت پایین سیستم دفع فاضلاب روبرو می‌باشد، این عامل نیازمند برنامه‌ریزی اساسی و تلاش برای تأمین، تصفیه و توزیع آب شرب دیگر روستاهای شهرستان و نگهداری و بهره‌برداری صحیح از تأسیسات موجود برای دفع بهداشتی فاضلاب می‌باشد.

منابع

- اعظمی، امیر؛ حشمتی جدید، مهدی؛ سلیمانی، عادل؛ علی بیگی، امیرحسین (۱۳۹۵)، میراث و گردشگری، سال اول، شماره اول، صص ۴۲-۲۴.
- اعظمی، موسی؛ هاشمی امین، ناهید (۱۳۹۶)، اثرات گردشگری بر معیشت پایدار روستایی، مطالعه موردی: روستاهای ملهم‌دره و ترخین‌آباد همدان، فضای گردشگری، سال ششم، شماره ۲۳، صص ۹۷-۱۱۲.
- ایمانی، بهرام؛ ناصری‌منش، علی؛ مهدی، علی (۱۳۹۷)، بررسی و تحلیلی بر نقش و جایگاه آئین‌های بومی و سنتی در توسعه پایدار گردشگری روستایی، مورد مطالعه: منطقه سوادکوه در استان مازندران، نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، سال دهم، شماره دوم، صص ۸۷-۱۰۵.
- برزگر، صادق؛ رضایی، طیبه؛ جانبانزاد، محمدحسین (۱۳۹۵)، اثرات گردشگری محلی در توسعه پایدار روستایی، مورد مطالعه: روستای فارسیان، میراث و گردشگری، دوره یک، شماره سه، صص ۱۶۵-۱۸۷.
- بلوچی، عثمان؛ خراسانی، محمدامین (۱۳۹۲)، تحلیل نقش گردشگری در توسعه نواحی روستایی، مطالعه موردی: ناحیه گرگان، نیک‌شهر، نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، سال پنجم، شماره سوم، صص ۹۱-۱۱۲.
- بیات، ناصر؛ بدری، سیدعلی (۱۳۹۷)، بخش‌بندی بازار گردشگری روستایی با تاکید بر عوامل انگیزشی، مورد مطالعه: حوضه آبریز رودخانه کلان ملایر، تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال ۱۸، شماره ۴۹، صص ۱۶۷-۱۸۶.
- تقیلو، علی‌اکبر؛ سلطانی، ناصر؛ آفتاب، احمد (۱۳۹۵)، پیش‌رسان‌های توسعه روستاهای ایران، برنامه‌ریزی و آمایش فضا، دوره ۲۰، شماره چهارم، صص ۱-۲۸.
- تولایی، سیمین؛ سلیمانی، محمد؛ جهانی دولت‌آباد، رحمان؛ جهانی دولت‌آباد، اسماعیل (۱۳۹۶)، نقش مشارکت جوامع محلی در صنعت گردشگری پایدار، مورد مطالعه: سرعین، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۹، شماره یک، صص ۹۵-۱۱۳.
- جمعه‌پور، محمود؛ کیومرث، نرجس (۱۳۹۰)، بررسی اثرات گردشگری بر دارایی‌ها و فعالیت‌های معیشتی مردم در چارچوب معیشت پایدار گردشگری، مورد مطالعه: روستای زیارت، مطالعات مدیریت گردشگری، سال هفتم، شماره ۱۷، صص ۸۷-۱۱۹.
- حیدری ساربان، وکیل (۱۳۹۶)، بررسی اثرات گردشگری در توسعه اجتماعی مناطق روستایی، مورد مطالعه: شهرستان مشگین‌شهر، آمایش جغرافیایی فضا، سال هفتم، شماره ۲۵، صص ۱۷۱-۱۸۶.
- خرم‌بخت، احمدعلی (۱۳۹۷)، تحلیل و پهنه‌بندی اثرات اقلیم در توسعه گردشگری روستایی شهرستان جهرم با استفاده از شاخص TCI، فصلنامه جغرافیای طبیعی، سال ۱۱، شماره ۳۹، صص ۸۱-۹۸.
- خسروجردی، مدینه؛ نوری‌پور، مهدی (۱۳۹۵)، تحلیل نگرش روستائیان نسبت به گردشگری روستایی با استفاده از نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده، مورد مطالعه: بخش درودزن شهرستان مرودشت، برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، سال پنجم، شماره ۱۹، صص ۱۵۳-۱۷۴.
- خیرگو، منصور، شکری، زینب (۱۳۹۰)، توسعه فرایند سیاست‌گذاری با استفاده از راهبرد آینده‌نگاری، فصلنامه علمی-پژوهشی مدیریت نظامی، دوره ۱۱، شماره ۴۲، صص ۷۱-۱۰۲.
- دل‌انگیزان، سهراب؛ کریمی، محمدشریف؛ نوروزی، حسن (۱۳۹۶)، آینده‌نگاری توسعه منطقه‌ای به روش شناسایی عدم قطعیت‌های کلیدی، مورد مطالعه: استان کهگیلویه و بویراحمد، مدیریت شهری، شماره ۴۸، صص ۴۹۷-۵۱۲.
- ده‌زاده، پروین؛ احمدی‌فرد، نرگس (۱۳۹۸)، تعیین پیش‌رسان‌های کلیدی مؤثر بر توسعه گردشگری با رویکرد آینده‌پژوهی، مورد مطالعه: استان مازندران، جغرافیا و پایداری محیط، دوره نهم، شماره یک، صص ۷۳-۸۹.

- رحمانی فضلی، عبدالرضا؛ سجادی، ژیلا؛ صدیقی، صابر (۱۳۹۷)، نقش گردشگری خانه‌های دوم در تشدید فرآیند کالایی شدن فضا، مطالعه موردی: عرصه‌های روستایی شهرستان محمود آباد، برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، سال هفتم، شماره ۲۷، صص ۸۲-۵۶.
  - رضوانی، محمدرضا؛ جعفری مقدم، سعید؛ رحیم اف، حمید (۱۳۹۱)، تأثیر گردشگری بر تقویت نگرش‌های کارآفرینانه در مناطق روستایی، پژوهش‌های روستایی، سال سوم، شماره ۱۰، صص ۱۷۴-۱۵۳.
  - رهنما، محمدرحیم؛ شاکرمی، کیان؛ عباسی، حامد (۱۳۹۷)، شناسایی و تحلیل پیشران‌های مؤثر بر توسعه منطقه‌ای استان البرز با رویکرد برنامه‌ریزی سناریو مینا، آمایش سرزمین، دوره ۱۰، شماره یک، صص ۱۶۶-۱۳۹.
  - رهنما، محمدرحیم؛ معروفی، ایوب (۱۳۹۳)، تحلیل و بررسی سناریوهای توسعه فضایی-کالبدی شهر بوکان، برنامه‌ریزی و آمایش فضا، دوره ۱۸، شماره سوم، صص ۱۴۶-۱۲۵.
  - زالی، نادر (۱۳۹۰)، آینده نگاری راهبردی و سیاست‌گذاری منطقه‌ای با رویکرد سناریونویسی، مطالعات راهبردی، سال ۱۴، شماره چهارم، صص ۵۴-۳۳.
  - زالی، نادر؛ عطریان، فروغ (۱۳۹۵)، تدوین سناریوهای توسعه گردشگری منطقه‌ای بر اساس اصول آینده‌پژوهی، مطالعه موردی: استان همدان، آمایش سرزمین، سال هشت، شماره ۱، صص ۱۳۱-۱۰۷.
  - سالنامه آماری استان اردبیل (۱۳۹۵)، مرکز آمار ایران.
  - سلیمانی هارونی؛ خدیجه؛ خسروی پور، بهمن؛ برادران، مسعود؛ غنیان، منصور (۱۳۹۵)، سازه‌های مؤثر بر نگرش ساکنان نسبت به گردشگری روستایی، مورد مطالعه: شهرستان ایذه، میراث و گردشگری، سال اول، شماره دوم، صص ۴۱-۲۷.
  - عطریان، فروغ، عظیمی، نورالدین، زالی، نادر (۱۳۹۴)، آینده نگاری راهبردی و سیاست‌گذاری توسعه گردشگری منطقه‌ای با رویکرد سناریونویسی (نمونه موردی: استان همدان)، پایان نامه کارشناسی ارشد گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه گیلان.
  - فاتح‌راد، مهدی؛ جلیلود، محمدرضا؛ نصرالهی و سطی، لیللا (۱۳۹۲)، درآمدی بر مبانی معرفت‌شناسی و روش‌شناسی آینده‌پژوهی، مطالعات آینده‌پژوهی، سال دوم، شماره هشتم، صص ۵۲-۲۷.
  - فرجی، امین، نعمت پور، محمد، امید عشریه (۱۳۹۶)، تحلیل سیستمی اثرات مثبت و منفی توسعه گردشگری ایران با رویکرد آینده پژوهی، دوفصلنامه مطالعات اجتماعی گردشگری، سال پنجم، شماره نهم، صص ۱۸۹-۱۵۱.
  - موسوی، سیدروح‌اله؛ موسوی، سیده پروین؛ برومندان، فریبا (۱۳۹۳)، آینده‌پژوهی دانشی کاربردی در توسعه روستایی، سومین همایش ملی آینده‌پژوهی، تهران.
  - نجفی، سعید؛ میکائیلی، جواد؛ خواجه‌ای، فاطمه (۱۳۹۵)، بررسی آثار توسعه گردشگری بر بهبود جوامع روستایی، مورد مطالعه: شهرستان چناران، فصلنامه جغرافیایی فضای گردشگری، سال ششم، شماره ۲۱، صص ۹۸-۸۱.
  - ویسی، فرزاد؛ صدیق قربانی، محمد؛ داستوار، عدنان (۱۳۹۶)، تحلیل اثر بازارچه‌های مرزی بر معیشت پس‌کرانه‌های روستایی، مورد مطالعه: بخش خامیرآباد شهرستان مریوان، پژوهش‌های روستایی، دوره هشت، شماره سه، صص ۵۳۲-۵۲۱.
- Alam, Md. Samsul ; Paramati, Sudharshan Reddy (2016), The impact of tourism on income inequality in developing economies: Does Kuznets curve hypothesis exist?, Annals of Tourism Research 61, pp 111-126.
  - Bell, S & Morse, S. (2013). Measuring Sustainability: Learning From Doing, Routledge.
  - Camilleri, M. A (2018), Strategic Perspectives in Destination Marketing, IGI Global.
  - Djekic, S. (2007). Some Structures and Principles of Sustainable Rural Tourism; Available on ceeol.com/asp/getdocument.aspx?logid=5&id288aaebe-4192-43b1-9627.

- El-Gohary, Hatem (2016), Halal tourism, is it really Halal?, *Tourism Management Perspectives* 19 , PP124–130
- Ertuna, B., Kirbas, G. (2012). Localcommunity Involment In Rursl Tourism Development: The Case Of Kastamoun, Turkey. *Revista De Turismoy Patrimomio Cultural*. Vol 10,No 2, PP 17-24.
- Godet, M. (2011), *Memory Of The Future List Of Fundamental Futures Texts*. Available At: [Http://En.Lapropective.Fr/Memory-Of-The-Future.Html](http://En.Lapropective.Fr/Memory-Of-The-Future.Html).
- Iorio, M. Andrea. C (2010), Rural tourism and livelihood strategies in Romani, *Journal of Rural Studies*, 26: 152 – 162.
- Khalil, F.I., Sambotin, L., Mayer, M., Jitaru, D. and Tirchi ,S (2012), Study on the influence of rural tourism on the environment, *Journal Lucrari stiintifice, Universitateade stiinte Agricole si Medicina Veterinara a Banatului, Timisoara, Seria I, Management Agricol*,14 (4): 261-264.
- Lindgren, M & Bandhold, H (2003), *Scenario Planning The link between future and strategy*.
- Richard, J & Dennis, M (2013), *Recreation, tourism, and rural well-being*, Washington, DC: US Department of Agriculture, Economic Research Service. No. 7, pp:1-38.
- Singla, M (2014), A case study on socio-cultural impacts of tourism in the city of Jaipur, Rajasthan: India. *Journal of Business Management & Social Sciences Research*, 3 (2), pp 10-23.
- Torres-Delgado, A- & Saarinen, J (2014) Using indicators to assess sustainable tourism development: a review, *Tourism Geographies: An International Journal of Tourism Space, Place and Environment*, 16:1, 31-47.
- Woosnam, K. M., Shafer, C. S., Scott, D., & Timothy, D. J (2015), Tourists perceived safety through emotional solidarity with residents in two Mexico–United States border regions. *Tourism Management*, 46(0), 263-273.